

KUZEY KAFKASYA COĞRAFYASINDA YAŞANAN ETNO - POLİTİK SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE KUMUK TÜRKÇESİNİN ÖNEMİ

The Importance of Kumyk Turkish in Solving the Ethno-Political Problems in
North Caucasian Geography

Mehmet ARSLAN*

ÖZET

Kafkasya'nın 1864'te kesin olarak Rusya himayesine girmesinden bugüne, Kafkasya kültürel kimliğinin tanınması, korunması yönünde kendi dili, kültürü ile yaşamak isteyen Kafkas halkları ile, buna mani olmak isteyen merkezi yönetim arasında sürekli bir çatışma yaşanmaktadır. Tarihin çeşitli safhalarında Kafkas halklarının katliamlara uğraması, sürgünler, aralarına yapay sınırlar çizilerek etnik açıdan bölünmeleri, en önemlisi Kumukçanın yerine gelen Rusçanın jeo-kültürel birlikteliği tam sağlayamaması gibi sebeplerden dolayı ortak Kafkas kültürü çok büyük yara almış, Kafkasya'da denge ve düzen bozulmuştur. Bu makalede Kafkasya neresidir, kültürü ve kimliği nedir? Kumukça'nın Kafkas coğrafyasında yaşayan halklar ve Kafkas kültürü için önemi, günümüzde Kafkas halkları ve asıl Kafkas halklarıyla Moskova arasında yaşanan etnopolitik sorunların cevapları jeopolitik ve etno-coğrafya ışığında verilmeye çalışılmakta ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler ortaya konmaktadır. Başlık, konu olan coğrafi bölgenin anlaşılması açısından Kuzey Kafkasya olarak atılmasına rağmen, bu çalışmada bu adlandırmanın doğru olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Kafkasya, Kumukça, Türk, Jeopolitik, Etno-coğrafya

ABSTRACT

Since Caucasia's being under the auspices of Russia in 1864, there has always been a conflict between Caucasian peoples who want to live with their own Caucasian languages and cultures which they want to be known and protected and the central administration who want to hinder that. As a result of such reasons as the massacres of Caucasian peoples in different historical periods, exiles, ethnical dichotomy via artificially drawn borders, and most importantly, the replacement of Kumyk language with Russian and its incapability to maintain the geo-cultural

* Dr, El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Almatı,
dr-mehmetarslan@hotmail.com

togetherness, the Caucasian culture has been disrespected and the order and balance in Caucasian geography has been destroyed. The answers to the questions such as where Caucasia is, what is its culture and identity, who are these people living in this geography, what is the role of these peoples for the Caucasian culture, what is the current situation and what kind of problems the original Caucasian people have with Moscow are tried to be given in the light of geo-politics and ethno-geography and new solutions are proposed to answer all these questions. Although the title of this study is stated as North Caucasian geography to shed light on the geography, this study aims to explain that such a naming of this specific geography is not correct.

Keywords; *Caucasia, Kumyk, Turk, geo-political, ethno-geography.*

GİRİŞ

Kafkasya, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında uzanan Kafkas sıradağlarının üzerinde yer alan, Rusya'nın Azak denizine kadar uzanan Karadeniz kıyıları, Krasnodar ve Stavropol Krayları, Rostov ve Volgograd Oblastlarının bir kısmı ve Karaçay-Çerkez, Kabardin-Balkar, Dağıstan, Çeçenistan, Kuzey ve Güney Osetya (Gürcistan), İnguşetya, Adıgey ve Abhazya Özerk Cumhuriyetlerini (Gürcistan) içine alan coğrafyadır. Kafkasya coğrafi bölgesinin sınırlarını belirleyen en önemli faktör, Nogay, Kırım Tatarları, Abhazlar, Adigeler (Çerkezler), Karaçay-Malkarlılar, Osetler, Çeçen-İnguşlar ve Kumuklar, Avarlar, Lezgiler, Kumuklar, Dargılar, Laklar, Tabasaranlar gibi yaklaşık 70 farklı milletin ortak anlaşma ve konuşma dili olarak Kumukçayı kullandıkları, ortak Kafkas kültürü etrafında birleşerek beraber barış içinde yaşadıkları bölgenin tarihî adıdır.

Kafkas kültürü o kadar birleştirici bir etkiye sahiptir ki, Kafkas halklarıyla uzun yıllar savaşan Kozaklar (Rus. Kazaki, Kozahi) giyim, yeme ve yaşam tarzlarıyla Kafkasya kültürünün bir parçası olmuşlardır. Halen de dil ve dinleri haricinde her şeyleriyle Kafkas kültürünü andırırlar ve bu yönleriyle diğer Ruslardan ayrılırlar.

Kafkasya uzmanı Ufuk Tavkul,

“Kafkas bölgesinin binlerce yıllık tarihi içerisinde etnik ve sosyolojik süreçler sonucunda oluşmuş ve şekillenmiş, ortak bir kültür etrafında birleşmiş pek çok halkın bir arada yaşadığı tarihî, etnik ve sosyo-kültürel yapısıyla kendine has sınırları olan siyasî veya fizikî bir coğrafya parçasının genel adıdır.” demektedir. (2006: 38).

Aşağıda nedenlerine detaylıca değineceğimiz Kafkas bölgesi, Rusya'nın yeni jeopolitik etki alanı yaratma çabalarından dolayı günümüzde Kuzey Kafkasya olarak adlandırılmaktadır. Geçmişte yaşanan ve günümüzde halen Kuzey Kafkasya coğrafyasında yaşanmakta olan etno-politik sorunların temelinde; Kumuk Türkçesini kullanıp yüzyıllar boyunca doğal olarak kurulmuş ortak bir kültür ekseninde yaşıyorlarken, bu kültürlerin üzerinde yaşadığı toprakların Rusya tarafından işgal edilmiş olması, halklarının sürgüne gönderilmiş, ana vatanlarını kaybetmiş ve kötü muamele görmüş olmalarını, Kafkasya halklarının hiçbir zaman kabullenememiş olması yatmaktadır. Bir kere nüfuz ettikten sonra Kafkasya'nın kendisi için çok değerli olduğunu anlayan Rusya, bu coğrafyada uygulamış olduğu ve uygulamaya devam

ettiği “Böl ve Yönet” (*Rus.* “Razdelyay i Vlastuy”) siyasetiyle, özellikle bölgedeki etnik mozaikten yararlanarak varlığını güçlendirmiştir.

SSCB dönemi’nde, milletlerin halk oyunlarının ve müziklerinin haricinde etnik kimliklerinin yok edildiği, Rusçanın ortak dil olarak kabul edildiği tek tip “Sovyet” toplumu yaratılmaya çalışılmıştı. Paul B. Henze,

“Sovyet Dönemi boyunca tarih ve geçmişleriyle ilgili olarak Kafkasya halklarının çoğunluğunu aldatan ya baskıyla ya da zorla katı, dogmatik bir çerçeve içinde tutulmuştu. Kafkasyalılar kimlikleri ve geçmişleri hakkında büyük endişe duydular. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Kafkasyalılar tarihlerini ve geçmişlerini yeniden keşfetmeye başladılar.” demektedir. (Henze, 2003). Geçmişlerini öğrendikçe Moskova’dan daha da uzaklaştılar.

Dünyanın çeşitli bölgelerindeki sorunlar genelde iki halk veya iki ayrı dinî görüş arasındadır. Örneğin; İspanya’da Basklar ve İspanyollar, Orta Doğuda Araplar ve Yahudiler. Kafkasya’da ise kendi kültürü ile yaşamak isteyen 70’den fazla halk ve bu halkların kültür ve millî değerlerini hesaba katmadan uyguladığı politikalarla bu halkların karşısında olan Moskova merkezî yönetimi vardır. Kafkasya aslında günümüzde dünya siyasi haritasının en karışık bölgesidir.

KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE KAFKAS BÖLGESİNİN TANIMI ÜZERİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Rusya, Korkunç İvan döneminde 1552 tarihinde Kazan’ı alıp dünya sahnesine çıktıktan sonra, imparatorluk hedeflerine ulaşma doğrultusunda en önemli bölgelerden biri olan Kafkasya’ya yönelmiştir. Rusya tarihinin en şanlı dönemini yaşadığı bir Alman prensesi olan II. Yekaterina (1762-1796) Kırım’ı topraklarına kattıktan sonra, Kafkasya’yı almak için çok uzun yıllar sürecek bir mücadeleye girmiştir. Peki, Rusya kendisinin de çok büyük kayıplar yaşadığı tarihinin en uzun süren savaşında bu bölge için neden bu kadar uğraştı?

Kafkasya, Çarlık Rusya için Karadeniz’e kıyısının olması sebebiyle Rusya’nın sıcak denizlere inme hedefi açısından çok büyük jeopolitik öneme sahiptir. Rusya’nın Karadeniz’i bir Türk gölü olmaktan çıkarıp, Osmanlı’nın etkisini öncelikle Karadeniz’de, sonrasında boğazlarda bitirerek, Karadeniz ve boğazlar yolu ile sıcak denizlere, Akdeniz’e inebilmesine imkân sağlayabilmesi açısından Kafkasya son derece önemli bir bölgedir. Bölgenin ayrıca Hazar Denizi’ne de kıyısının olması bu bölgenin Çarlık Rusya için önemini artırmaktaydı. Kafkasya alındığından beri bu bölgenin önem ve değeri Rusya için devamlı artmıştır. Günümüzde bu sebeple Rusya’nın en hassas olduğu konu ve kırmızı çizgisi Kuzey Kafkasya konusudur. Rusya, bu bölgenin bir şekilde kendi himayesinden çıkmasının ülkeyi önü alınamaz bir çöküşe götüreceğinin farkındadır.

Kafkas sıradağları coğrafi özellikleri itibariyle ulaşımın kuzeyden güneye sadece iki yoldan sağlanabildiği kendine has bir kale görevi görmektedir. Uzunluğu 1440 km, genişliği 50 ile 225 km arasında değişir ve genellikle iki veya üç sıra halinde uzanır.

Kafkas bölgesinin dağlık coğrafi yapısı bölgede çok az alternatif yolun ve ulaşım ağının bulunmasına sebep olmaktadır. Kafkas sıradağları Kafkasya ile Kafkas ötesini, dolayısıyla Rusya Federasyonu ile Gürcistan ve Azerbaycan’ı birbirinden ayırırken, birbiriyle ilişkili

bölgeler arasında direkt ulaşım imkân vermemektedir. Örneğin birbirine komşu olan Gürcistan'a bağlı Abhazya Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti arasında doğrudan ulaşımı sağlayacak bir karayolu bulunmamaktadır. Kafkasya'dan Kafkas ötesine sıradağların üzerinden aşarak geçebilen iki karayolundan biri Kuzey Osetya'dan Güney Osetya'ya ulaşımı sağlayan Daryal Geçit'i'dir. Bu yol Rusya Federasyonu'ndan Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e ulaşımı sağlamaktadır. Dağıstan'dan Azerbaycan'a ulaşımı sağlayan Derbent Geçidi ile Rusya ve Kafkasya'dan Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye ulaşmak mümkündür. Bu durumda Rusya açısından Kafkasya'da deniz taşımacılığının stratejik önemi artmakta ve Karadeniz sahilindeki Abhazya ile Hazar Denizi kıyısındaki Dağıstan önem kazanmaktadır (Tavkul, 2002).

Kafkasya doğal özellikleri itibariyle dünyanın en güzel yerlerinden biridir. Kafkaslara, özellikle Abhazya'ya gittiğinizde yerel halkın sürekli dilinde olan ve gelenlere de mutlaka anlattıkları bir hikâyeye vardır. Bu hikâyeye göre; Tanrı, dünyada ki toprakların dağıtılacağını ve güneş batana kadar bütün milletlerin huzuruna gelmesini duyurmuş. Abhaz tam yola çıkacakken misafiri gelmiş ve misafir kutsal sayıldığından misafiriyle ilgilenmiş ve güneş batımına kadar Tanrının huzuruna çıkamamış ve geç kalmış. Tanrı, bütün milletlere toprak ve vatan vermiş ama Abhazlar gelmedikleri için onlara yer kalmamış. Abhazlarda çok üzüntülü bir şekilde Tanrının huzuruna çıkıp buluşmaya misafirleri geldiği için geç kaldıklarını durumunu paylaşmışlar. Herkesin bir vatanının ve toprağının olduğunu, kendilerine yer (vatan) kalmadığını söylemişler. Tanrı, misafire gösterdikleri hürmetten dolayı Abhazları affetmiş ve dünyada yer kalmadığı için vatan olarak cennetten bir parça koparıp vermiş. Sadece Abhazya değil bütün Kafkaslar bu şekilde bir güzelliğe sahiptir. Kafkasya bölgesinde bulunan Suhum, Anapa, Soçi, Gölencik gibi şehirler Çarlık Rusya, Sovyetler ve Rusya Federasyonunun en önemli turizm merkezleri olmuşlardır. Etrafı 13 denizle çevrili Rusya'nın iklim koşullarından dolayı donmayan ve yıl içinde uzun dönem kullanabilen ve ülkenin dünya ile deniz ticaretini sağlayan en önemli limanı bu bölgede bulunan Novorossiysk limanıdır. Bölge yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla özellikle petrol ve doğal maden suları ile ise önemli bir yere sahiptir. Kafkasya Rusya'yı bir kuzey ülkesi olmaktan çıkarıp aynı zamanda bir güney ülkesi de yapmıştır. Tabi Kafkasya bölgesinde yaşayan yerel halklar için bunun faturası çok ağır olmuştur.

Çarlık Rusya'sında 1795 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kafkasya bölgesinde 111,4 bin ile Ruslar nüfusun %8,8'ni oluşturmaktaydı. Kafkas halklarının nüfusu ise 7 milyondan fazla idi. Rusya bu bölgeye nüfuz ettikten sonra Kafkasya bölgesinde yaşayan halkların nüfusunda büyük azalmalar olmuş, günümüzde Kırım Tatarı nerdeyse hiç kalmamış, bölgenin nüfus olarak en kalabalık ve en geniş topraklarına sahip halkı Nogaylar ve Kafkas kültürünün oluşmasında önemli rol oynamış Kumuklar çok az sayıda kalmışlardır. Kafkasya bölgesinin etnik yapısında zamanla yaşanan değişimden dolayı, bu bölgenin coğrafi sınır ve tanımında da farklı yaklaşım ve görüşler ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu bölgenin coğrafi tanımı ve sınırları oldukça daralmış ve daha çok Kafkas sıra dağları ve bu dağların kuzeyinde bulunan özerk cumhuriyetler için Kuzey Kafkasya adı kullanılmaktadır.

İlk defa Ruslar bu coğrafyayı Kafkasya olarak adlandırmışlardır. Kafkasyalı kimliği etnik bir temele değil, sosyo-kültürel bir temele dayanmaktadır. Günümüzde Azerbaycan,

Ermenistan ve Gürcistan Güney Kafkasya olarak adlandırılmaktadır ki, bu doğru bir tanımlama değildir. Ruslar da bu ülkelerin bulunduğu coğrafi bölgeye resmi olarak Kafkasya ötesi, Kafkasya arkası manasına gelen “Zakavkazye” veya “Zakavkazkiye Respubliki” demektedirler. Osmanlı Türkleri de Zakavkazye manasına gelen “Mavera-i Kafkas” ismini vermektedir. Kafkasya bölgesini tam anlayabilmemiz ve iyi analiz edebilmemiz açısından bu açıklama önemlidir (bk. Harita 1)

Harita 1. Kafkasya Bölgesi ve Kumukçanın Konuşulduğu Coğrafya

Günümüzde Kafkas sıradağlarının üzerinde ve kuzeyinde yer alan küçük özerk cumhuriyetlerin bulunduğu coğrafyayı adlandırmak için Kuzey Kafkasya kullanılsa da, bu bölgenin tek bir adı vardır, o da Kafkasya. Rus kaynaklar incelendiğinde, SSCB dönemine kadar bu bölgeye hiçbir zaman Kuzey Kafkasya denilmediği, bölgenin Kafkasya olarak anıldığı görülür. Sonraki dönemde jeopolitik etki alanı içine girdiğini belirtmek amacıyla Rusya, Kafkasya bölgesini Kuzey ve Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bulunduğu bölgeyi Güney Kafkasya olarak adlandırmaya başladı.

KUMUKÇANIN KAFKASYA İÇİN ÖNEMİ

En son 2010 yılında yapılan nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu'nda farklı din, dil, ırk ve kültüre mensup 204 millet yaşamaktadır. Bu rakam Kuzey Kafkasya'da 72, sadece Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde ise 30'dan fazladır. Nüfus sayımında 56.294 bin kişi hangi millete mensup olduklarını bildirmemiş, 66,9 bin kişi ise bu 204 milletin dışında farklı bir milletten olduklarını belirtmişlerdir. Tablo 1'de görüldüğü üzere bu nüfus sayımına göre Kafkas halkları içinde en fazla nüfusa sırasıyla Çeçenler, Kabardeyler, Osetinler, Darginler,

Kumuklar, İnguşlar, Lezgiler sahiptir. Bunların dışında nüfus sayımında ön plana çıkan diğer başlıca Kafkas halkları; 218,4 bin Karaçay, 178,6 bin Lak, 146,3 bin Tabarasan, 124,8 bin Adigey, 112,9 Balkar (Malkar), 103,6 bin Nogay, 73,1 bin Çerkez, 43,3 bin Abazin, 40,5 bin Yezid, 35,2 bin Ritul, 34,1 bin Agul, 12,7 bin Sahur, 11,7 bin Andiy, 11,6 bin Didoy, 11,2 bin Abhaz, 7,9 bin Ahva, 5,9 bin Bejtin, 4,7 bin Karatin, 3,8 bin Şapsug, 3,5 bin Botlih, 2,5 bin Taliş ve 1,5 bin Tat'tır (Vserossiyskaya Perepis Naseleniye 2010 goda). Gürcistan sınırları içinde yer alan Abhazya Özerk Cumhuriyetinde 2011 yılı nüfus sayımına göre 240.705 (Naseleniye Abhazii), Güney Osetya'da ise 72.000 kişi yaşamaktadır (Yujnaya Osetiya - Guruziya).

2002 yılı (Bin kişi)			2010 yılı (Bin kişi)		
Toplam nüfus	145.274	100,0	Toplam nüfus	142.856	100,00
Ruslar	115.889,1	79,8	Ruslar	111.016	80,9
Tatarlar	5.554,6	3,8	Tatarlar	5.310	3,8
Ukraynalılar	2.943	2,0	Ukraynalılar	1.927	1,4
Başkurtlar	1.673,4	1,2	Başkurtlar	1.584	1,1
Çuvaşlar	1.637,1	1,1	Çuvaşlar	1.435	1
Çeçenler	1.360,3	0,9	Çeçenler	1.431	1
Ermeniler	1.130,5	0,8	Ermeniler	1.182	0,8
Mordvalar	843,4	0,6	Avarlar	912	0,6
Avarlar	814,5	0,6	Mordvalar	744	0,5
Beyaz Ruslar	808	0,6	Kazaklar	647	0,4
Kazaklar	654	0,5	Azerbaycanlılar	603	0,4
Udmurlar	636,9	0,4	Darginler	589	0,4
Azerbaycanlılar	621,8	0,4	Udmurlar	552	0,4
Mariler	604,3	0,4	Mariler	547	0,4
Almanlar	597,2	0,4	Osetinler	528	0,4
Kabardeyler	520	0,4	Beyaz Ruslar	521	0,3
Osetinler	514,9	0,4	Kabardeyler	516	0,3
Darginler	510,2	0,4	Kumuklar	503	0,3
Buryatlar	445,2	0,3	Yakutlar	478	0,3
Yakutlar	443,9	0,3	Lezgiler	473	0,3
Kumuklar	422,4	0,3	Buryatlar	461	0,3
İnguşlar	413	0,3	İnguşlar	444	0,3
Lezgiler	411,5	0,3	Almanlar	394	0,3
Komiler	293,4	0,2	Özbekler	289	0,2
Tıvalılar	243,4	0,2	Tıvalılar	263	0,2

**Tablo 1: 2002 ve 2010 Nüfus Sayımlarına Göre
Rusya'daki İlk 25 Millet İçinde Kafkas Halklarının Yeri
Kaynak: (Arslan, 2012: 45)**

Günümüzde oldukça dar bir coğrafyada iç içe yaşayan Kafkas halklarını birbirlerinden ayıran en önemli özellik dilsel farklılıklardır. Türk, Kafkas ve İran dil ailelerine mensup

Kafkas halklarını konuştuıkları dillere göre Őu biçimde sınıflandırmak mümkündür (bk. Tablo 2).

I-KAFKAS DİLLERİ	Abhaz-Adıge Dilleri	Nah-Dağıstan Dilleri	
		Nah Dilleri	Dağıstan Dilleri
	<i>Abhazca, Abazaca, Őapsıcağ, Bjeduğçe, Janece, Besleneyce, Abzehce, Hatkoyca, Temirgoycaca (Kemirguey), Natuhay, Kabardeyce, Ubıhca</i>	<i>Çeçence, İnguŐca, Batcaça,</i>	<i>Lezgice, Avarca, Lakça, Dargice, Tabasaranca, Rutulca, Tsahurca, Agulca, Hinalugce, Udince, Arçince</i>
II- TÜRK DİLLERİ	Karaçay-Malkarca, Kumukça ve Nogayca		
III- İRAN DİLLERİ	Osetince, Tatça, TaliŐca ve Yezidce		

Tablo 2: Kafkasya Halklarının Konuştukları Dillere Göre Sınıflandırılması

Kaynak: (Klimov 1986: 52, Novaya Rossiyskaya Ensiklopediya 2003: 198, Tavkul 2009: 191-192)

Bu coğrafyada Kafkas halkları Türk, İnan ve Kafkas dil ailelerine mensup farklı dillerde konuşuyor olmakla birlikte, yüzlerce yıllık bir süreçte etnik ve sosyo-kültürel açıdan doğal olarak birbirlerine karışmış ve kendine has ortak Kafkasya kültürü oluşmuştur. Tarih boyunca Kumuk Türkçesi ve Türk kavimleri (Kumuklar, Nogaylar, Karaçay-Malkarlar v.s.) Kafkasya’da yaşamakta olan bu halkların dilini, hayat tarzlarını, sosyal yapılarını, ailelerini, toplumsal kurumlarını derinden etkilemiş ve Kafkas kültürünün oluşmasında başrolü oynamış, kültür köprüsü vazifesi görmüşlerdir.

Kafkas halkları arasında ortak anlaşma ve konuşma dili olarak yüzyıllar boyunca Türkiye Türkçesine oldukça yakın olan Kumukça kullanılmış, Türk kökenli olmayan ve her biri farklı dillerde konuşan Adıge, Abhaz, Oset, Çeçen, Avar, Lezgi gibi Kafkas halklarının dillerine Kumuk Türkçesinden çok sayıda kelime geçmiştir (Yazıkı Narodov Rossii, 2010).

İoann De Galonifontibus 1404’te yazmış olduğu “Dünyayı Kavrama Kitabı” adlı eserinde,

“Bu ülkede (o zamanki sınırları çok geniş olan Kafkasya) Grekler, farklı Ermeniler, Zikler, Gotlar, Tatlar, Volyaklar, Ruslar, Çerkesler, Lekler, Yasslar, Alanlar, Avarlar, Kazikumuhiler gibi çok fazla Hıristiyan var ve onların nerdeyse hepsi Kumukça konuşmaktalar”

diye belirtmiştir. Ayrıca kitabının 8. bölümünde genel olarak Kafkas halklarından, 9. bölümünde kuzeyde Tatarlar, güneyde ise Abhaz ülkesi ile sınır Karadeniz kıyılarını da içine alacak şekilde Kafkasya’nın batı kesimlerinden Çerkez veya Ziki ülkesi, 10. bölümde ise

Çerkez ülkesinin güneyinde kalan arka tarafı da Abhaz veya Mingrel ülkesi olarak adlandırılmaktadır (Lajos, 1978: 83-111).

Ruslar Çarlık döneminde Kafkasya'da yaşayan bütün Türkleri Kafkas Tatarları (Kumuklar, Nogaylar, Karaçaylar-Malkarlar, bazen Azeriler), Kumukçayı ise Kafkas Tatarcası, Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar diğer bütün Kafkas halklarını ise Çerkez olarak adlandırmışlardır. "Çerkez" kelimesinin anlamına, kültürel ve dilsel bakımdan birbirleriyle akraba olan Kuzevybatı Kafkasya'da yaşayan etnik kabileler girmektedir. Çerkez terimi dar anlamıyla Kafkasya'da sadece Adıgeleri (Kaberdeyler, Adıgeyler, Çerkesler, Şapsuglar v.s. gibi halkları) içine almaktadır. Adıgeler haricinde hiçbir Kafkas halkı kendine Çerkez demez, kendisini Çerkez olarak kabul etmez, kendi dilinde kendine verdiği bir ad vardır. Adıgeler ve Abhazlar dil olarak çok yakındırlar ve birbirlerini akraba milletler olarak görürler.

1666 yılında Kırım Hanlığı'ndan Mehmet Giray Han ile Kafkasları ziyaret eden Evliya Çelebi, Seyahatname'sinin "Çerkez Vilayetleri", "Çerkezistan" bölümünde, "Çerkez" adını Rusların bu genellemesinden dolayı bu anlamda kullanmış olabilir (Evliya Çelebi, 1996: 545-548). Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Çerkeslerin Komuk dilinde (Kumukça) konuştuklarını kaydetmektedir (Evliya Çelebi, 1979: 708-722).

Rus edebiyatının önde gelen isimlerinden Lermontov M.Y. "Avrupa'da nasıl Fransızca bilmek lazımsa, Kafkasya'da da Kumukça bilmek lazım" diyerek 1840 yılında (Lermontov, 1962: 597), Tolstoy L.N. ise "Hadji-Murad" adlı eserinde "Kafkasya'da 60 tane farklı dilin konuşulduğu çok sayıda halk yaşamakta, ama bu halklar kendi aralarında Kumukçayla anlaşmaktadır" demektedir. Böylelikle Kumuk Türkçesinin önemini vurgulayarak 1851'de Kumukça öğrenmeye başladığını yazmıştır. (Tolstoy, 1950: 644). Kumuk Türkçesi sadece Kafkasya halkları arasındaki diyalogu değil, Çarlık Rusya'sı ile Kafkas halkları arasındaki resmî ilişkiler ve diyaloglar da Kumukça ile sağlanıyordu.

Avrupalı aydınlar da Kafkasya için Kumuk Türkçesinin önemine değinmişlerdir. Polonyalı tarihçi ve yazar Mihal Butovt Andjeykoviç 1887'de "Avrupa'da nasıl ki Fransızcayla her yerde yolculuk yapılabilirmekte, Kumukçanın da Kafkasya'nın her tarafında kullanıldığını ve hatta bu dille Hindistan'a kadar yolculuk yapılabileceğini" yazmıştır. Macar Türkolog A. Vamberi ise 1885'te "Kumukların Kafkasya'nın kültür halkı olduğunu, diğer Kafkas halklarının kültürlerine büyük etki yaptığını ve Kafkas halklarının Kumukların dilinden, örf ve âdetlerinden çok şey aldıklarını" belirtmektedir. Ayrıca, İogann Gustav Gerber (1734), Alman Kafkasya uzmanı F. Bodenstedt (1840) Fin Türkolog G. Ramstedt (1903), Rus Kafkasya uzmanları Trubetskoy N.S. (1925) ve Jirkov V. (1928), birçok tarihçi, Türkolog ve Kafkasya uzmanı Kumukçanın yüzyıllarca Kafkasya'da Lingua Franca (ortak dil) olduğu ve Kumukçanın Kafkasya için önemine eserlerinde yer vermişlerdir (Kumukskiy Mir 2010).

Kumuk Türkçesinin Kafkasya için diğer bir önemli tarafı da XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Kafkasya'da eğitim dili olarak kullanılmasıydı. Ancak 1864'te bölgenin Rusya'ya dâhil edilmesinden sonra, Rusya'da eğitim sisteminde yapılan düzenlemeyle okullarda eğitim dili olarak sadece Rusçanın olacağı kabul edildi (Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, 1974: 377). Kafkasya bölgesinin Eğitim Müfettişi Lopatinskiy L.G. 1893'te "Rusça son zamanlarda her geçen gün etkisini artırarak Kumukçanın yerini almaya çalışsa da, halklar ara-

sındaki diyalogu hala Kumukça sağlamaktadır” sözleri, Kumukçanın Kafkasya’da o dönemde bile ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir (Lopatinskiy, 1893: 60). Kafkasya’da XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında bile Kumukça okul müfredatlarında zorunlu ders olarak okutulmaktaydı (Kalmikov, 1974: 17-18).

Kafkasya’da yüzyıllarca bu halkların aynı çatı altında barış içinde yaşamasını sağlayan, Kafkas halklarının ana dili haline gelmiş birleştirici unsur Kumukçanın ve Türk kültürünün zayıflaması, zayıflatılması, yerine gelen ithal dil Rusçanın ve Rus kültürünün ise jeo-kültürel birlikteliği tam sağlayamaması, özellikle SSCB döneminde Kafkas halkları arasında çizilen yapay sınırlar, günümüzde bölge şartları hesaba katılmadan atılan siyasi adımlar, sosyo-ekonomik sorunlar ve Rusya’daki milliyetçilik akımlarından dolayı hem bu halkların kendi arasında, ama asıl bu halklarla Moskova arasında günümüzde ciddi etno-politik sorunlar yaşanmaktadır.

KAFKASYA’DA YAŞANAN ETNO-POLİTİK SORUNLARIN TARİHİ SEBEPLERİ

Nogay Türklerinin Katliamı ve Sürgünler

Kafkasya’da yaşanan sürgün ve katliamlardan en fazla etkilenen halkların başında, Altın Ordu Devleti’nin devamı olan “Büyük Nogay Orda’ sı” gibi büyük devletler kurmuş olan Nogay Türkleri gelmektedir. Ruslar 1580 yılından itibaren Nogay topraklarını işgal etmeye ve yerleşmeye başladı, 1601 yılında Büyük Nogay Orda’sı topraklarını tamamen işgal ettiler ve bu savaşta bir milyondan fazla Nogay Türkü hayatını kaybetti. Şiirlerde “**On san Nogay bülgende, Ormembet Biy ölgende**” sözü ile Ormembet Bey’in öldüğü tarihte bir milyon Nogay’ın iflas ettiği belirtilmektedir (Nogay, 2009)

Ayrıca, Nogay Türkleri her yıl 1 Ekimde, 1 Ekim 1783’de başlayan ve sonrasında yaşanan olayları Soykırım Günü olarak anmaktadırlar. Bir Alman prensesi olan, kocasına karşı devrim yaparak başa geçen ve Rusya’ya tarihinin en parlak dönemini yaşatan Çariçe **II. Yekaterina, General A. V. Suvarov**’u 1783 yılında Karadeniz kıyılarında bulunan bütün “Orda” devletlerinin (O dönemin önemli Nogay Orda’ları: Cedisan, Cetikul, Canbulat ve Butmat) ortadan kaldırılması ve Nogayları Çarlık Rusya’ya bağlamak için, Nogay Türklerinin yaşadığı Kuban Bölgesi’ne gönderdi (Potto, 1899: 27). 28 Haziran 1783 yılı yazın Nogaylar, **Yeysk Kalesi** önünde, Çariçe’ye bağlılık andı içip, Rus yönetimini benimsediklerine dair toplu imza verdiler (Suvorov, 1949: 45-46). Böylelikle 28 Haziran 1783 yılında en son Nogay devleti de yıkılmış oldu. Nogaylar Çarlığa bağlandıktan kısa bir zaman sonra, Nogaylara verilen sözlerde durulmamış ve yeni koşullar dayatılmıştı. Kırım Hanlığı topraklarının Rusya’ya ilhak edilmesinden sonra, II. Yekaterina Karadeniz kıyıları, Novorossiysk ve Kuban steplerinde yaşayan başta Nogay Türkleri olmak üzere bütün Kafkas halklarının Ural Dağları’nın doğusuna (bir nevi Sibirya’ya) sürülmesi için bir emir yayınladı, Nogayların yaşadığı topraklar Rusların yerleştirilmeleri için boşaltılacaktı (Nogaystan, 2010).

Bu sürgün emri Nogaylar tarafından şaşkınlıkla karşılandı ve onları bastırmak için üzerlerine bir kez daha Nogay kasabı olarak da bilinen General Suvarov gönderildi. Suvarov Nogay Türkleriyle sözde, suni birlik ve barış anlaşması yaptı, Nogayların rahat bırakılması ve kendisinin Sant-Petersburg’a gittiği şekliyle bir haber yaydı. Suvarov komutasındaki askerî birlik 19 Ekim’den itibaren gizlice hareket ederek Nogay Türklerinin yaşadıkları yerlere

yaklaştılar. Rus General Suvorov, 30 Eylül gecesi Nogayların yoğunlukta bulunduğu yerleri kuşattı ve 1 Ekim 1783 sabahı Nogay erkekleri sabah namazı kılarken saldırıya geçtiler (Osipov, 1994: 27). Suvorov'un bölgeden ayrıldığını düşünen Nogaylar, hazırlıksız yakalandı ve birkaç hafta içerisinde savunmasız çocuk, ihtiyar, yaşlı demeden yaklaşık 500 bin Nogay Türkü hayatını kaybetti (Nogaytsı, 2010). Belgeler bu tarihsel gerçeği tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Başta Adıgeler olmak üzere, Kafkasya'nın diğer halkları Nogaylara yardım etmelerine rağmen katliamı önleyemediler (Çirğ, 1992: 23-25).

Rus-Kafkas Savaşı alanında Rusya'nın en önemli tarihçilerinden sayılan A.V. Potto "Kırım Tatarları Nogayların başına gelenleri görünce, aynısının onların başına gelmesinden korkup, kitleler halinde Türkiye'ye kaçtıklarını ve Kırım'ın nerdeyse tamamen boşaldığını" yazmaktadır (Potto, 2007: 5-7). Tarihin farklı evrelerinde özellikle XVIII. ve XIX. yüzyılda bir milyondan fazla Nogay Türkü yaşadıkları yerleri terk edip önemli bir kısmı Türkiye'ye göç ederek Anadolu'da iskân edilmişlerdir (Vinogradov, 1995: 35). Diğer bir büyük sürgün hadisesi ise 1944'te Kırım Türkleri ile birlikte hayvan vagonlarına bindirilerek önemli kısmının yollarda hayatını kaybettiği sürgün faaliyetidir. Bu olayda sürgün edilen Nogay Türklerinin birçoğunun akıbetleri halen belli değildir.

Tarihinde Kafkaslarda büyük devletler Kuran Nogay Türkleri, bugün Rusya Federasyonu'nda özerk bir bölgeye bile sahip değildir. 2010 nüfus sayımına göre Rusya'da sadece 103,6 bin Nogay yaşamaktadır, bunlar da Rusya'nın farklı bölgelerinde dağınık durumdadırlar (Vserossiyskaya Perepis Naseleniya 2010 goda, 2013).

Rusya-Kafkasya Savaşı ve Kafkas Halklarının Sürgünü

Kafkasya'da günümüzde yaşanan sorunları anlayabilmemiz açısından bölge insanı için diğer bir trajik olay da 1817-1864 Rusya-Kafkasya Savaşı'dır. Rus resmî tarihinde Kafkas Savaşı'nın başlangıcı 1817 olarak gösterilse de, Kafkasyalı tarihçiler Nogayların soykırma uğradığı 1783 tarihini, özellikle Çerkezler ise bu savaşın başlangıcını 1763 Mozdok kentinin işgali olarak kabul etmektedirler. Tarihi başlangıcı ne olursa olsun, sonuç olarak insanlık tarihinin en trajik savaşlarından biri yaşanmış, sadece savaş esnasında tahminen 700 bin ile 1,5 milyon arasında Kafkasyalı hayatını kaybetmiş ve millî istiklal mücadelesini kaybeden Kafkas halkları Rusya himayesine girmişlerdir.

Rusya-Kafkasya Savaşı'nın tamamlandığı 21 Mayıs 1864 tarihi Kafkas halklarının matem günüdür. Kafkas halklarının göç harekâtı tarihin değişik dönemlerinde çok defa yaşanmış ve her biri belli sebeplerden kaynaklanmıştı. Rus Çarı Kafkasyalıların bölgeden sürülmesi kararını resmi olarak 1862'de almıştı. Fakat göç 1858'de başlamış ve 1864 yılında Kafkas halklarının millî istiklal mücadelesinin yenilgiyle bitiminden sonra hızlandırılmıştır. 1858-1864 yıllarında ve sonrasında yaşanan muhaceret, Kafkasya'da kendi medeniyetini ve özgün kültürünü yaratan bir halkın ülkesini terke zorlanması özelliğini taşıyordu ve bu göç hareketi Kafkasya Tarihi'nin en karmaşık ve trajik sayfalarından biridir. Rusya özellikle Adıge ve Abhaz milletlerinin yaşadığı Karadeniz kıyıları ve Batı Kafkasya'nın bir an önce boşaltılması ve buralara Kozak ve Rusların yerleştirilmesi için her türlü yola başvurmuştur (Matveyev, 1999: 36).

1858-1864 yılları arasında Kafkasya'daki yurtlarından sürülüp atılan Kafkas halklarının sayısı hakkında çok tartışma yürütülmüştür. Kafkas halklarının özenli bir sayımı yapılmış değildir; bu nedenle, kaç kişinin göçe çıktığı söylenemez. Çeşitli tahminleri analiz edince, Ruslarca fethedilen yerlerden aşağı yukarı 1,5 milyon Kafkasyalının göçe çıktığını ve bunlardan yaklaşık 500 bin Kafkasyalının yollarda açlık gibi kötü şartlardan dolayı hayatlarını kaybettiği tahmin edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'na sağ varmış olan yaklaşık 1 milyon kadarı, Osmanlı İmparatorluğunun kendi içindeki sosyo-ekonomik sıkıntılara rağmen, Türkler Türk kültürünün gereğini yerine getirmiş ve Adıge, Nogay, Abhaz, Karaçay, Kumuk, Çeçen, Osetin vs. bütün bu halkları kabul etmiş ve çoğunluğunu Anadolu'da olmak üzere topraklarının farklı bölgelerine iskân etmiştir.

Elize Reklu'ye göre 1858-1864 yılları arasında sadece Çerkeslerden 400 bin kişi yaşamış oldukları toprakları terk etti (Reklu, 1905: 477-478). 18 Şubat 1865'te hazırlanan diğer bir rapora göre ise sadece 1861-1864 yıllarında 470 703 Çerkes bölgeden gönderilmiştir (Kumukov, 1865: 46).

Kafkasya'da savaştan önce tahminen 1,5-2 milyon Çerkez (Adıge) yaşamaktaydı. Rusya-Kafkasya Savaşı, Çarlık Rusya'nın resmî tarihçisi sayılan Adolf Berje'nin verdiği verilere göre bunlardan 400 bini savaşta hayatını kaybetti, 497 binden fazlası göç etti, anavatanlarında sadece 80 bin Çerkez kaldı. Karadeniz kıyılarında yaşayan Ubih (Az sayıda Türkiye'de yaşamaktadırlar), Şegaklar, Janeler, Hatukalar, Mahoşlar gibi halklar tamamen yok oldu (Berje, 1882:362-363). Başta Adıge ve Abhaz milletleri olmak üzere Kafkas halkları, topraklarının yaklaşık %80'ini, nüfuslarının ise %85'ini kaybetmişlerdir. Örneğin 1864'te Karadeniz kıyılarını içine alan bölgede 700 bin Adıge milletinden Şapsug yaşamaktayken, günümüzde Tuapse ve Soçi şehirlerine bağlı 18 köyde sadece 12 bin Şapsug kalmıştır. Adıgey Özerk Cumhuriyetinin nüfusu 2007 verilerine göre 441 bin 200 kişidir. Bu nüfusun %52'si Rus, %25,8'i diğer halklardan ve sadece %24,2'si Adıgeylerden oluşmaktadır (Respublika Adıgeya, 2010). 1864'ten önce Kafkas halklarının nüfusu milyonlarla ifade edilirken, Rusya'da 1897 yılında yapılan nüfus sayımına göre Kafkasya'nın yerli halkının nüfusu sadece 622.718'dir (Volkova, 1974: 219). Kafkas halkları günümüzde ufak özerk cumhuriyetler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Türkiye'ye göçen Kafkas halklarının hepsine, ortak Kafkas kültüründen olsa gerek "Çerkez" diye hitap edilmiş, edilmektedir. Kafkasya halkları çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere ABD, Suriye, Lübnan, Irak, İsrail ve Ürdün gibi ülkelerde yaşamaktadırlar.

Rusya'da o dönemde toplum Ortodoks ve Gayri-Ortodoks olarak ayrılmıştı, bir Rus'un Müslüman olması kabullenilemez bir olaydı. Dikkat edilirse Ortodoksluğa inanan Gürcülere ve Kafkasyalı Ortodoks Abhaz, Osetin v.s. milletlere (Abhaz ve Osetinlerin Müslüman olanlarının birçoğu göç etmek zorunda kalmıştır) karşı her hangi bir kıyım yapılmamış ve zoraki göçe zorlanmamışlardır.

Kafkasya halklarının 1834'ten, teslim olduğu 1859 yılına kadar başkomutanlığını yapan İmam Şamil'in ağırlıklı savaştığı Çeçen, Kumuk, İnguş ve Avarların yaşadıkları dağların daha alçak olduğu doğu kesimlerde ise Rusya'ya karşı mukavemet çok daha şiddetli olmuştur (Buganov, 1998:158-159).

Rus tarihçi Potto, Rusya-Kafkasya Savaşı'nda General Ermolov komutasındaki Rus ordusunun Kafkas halklarına yapmış olduklarını "Rusya için büyük bir ahlaki çalkantı olarak" nitelendirmektedir (Potto, 2007: 5-7). Rus edebiyatının en önemli iki şairi Puşkin A.S. "Kavkazkiy Plennik" (Kafkasyalı Esir) (Puşkin 1980: 519), 27 yaşında hayatını Kafkaslarda kaybeden Lermontov M.Y. ise "İzmail Bey" (Lermontov, 1989: 49) adlı eserinde ve Tolstoy L.N. değişik çalışma ve söylemlerinde Kafkasya savaşının trajik yüzüne ve insanlık suçu işlendiğine yer vermişlerdir. Tolstoy'un Rus Ortodoks Kilisesi'yle ters düşmesinde ve Tula şehrinde bulunan Yasnaya Polyana'daki çiftliğini ve ailesini terk etmesinde, Kafkasya savaşında gördüklerinin ve gördüklerini Çarlık Rusya'nın sansüründen dolayı yazamamasının getirdiği vicdan azabının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti (1918-1921)

Kafkasya'da yaşanan o kadar insanlık dramına, bölünmelere ve sürgünlere rağmen, Kafkaslarda Kumukça'nın ve ortak Kafkas kültürünün etkisi o kadar fazlaydı ki, 11 Mayıs 1918 tarihinde Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar Abhaz, Adıge, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş, Oset ve Dağıstan gibi bütün Kafkasya halkları Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni kurdular. Dikkat edilirse Birleşik Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti değil, Kuzey kelimesi burada da yoktur. Türkiye ve Almanya tarafından tanınan bu cumhuriyetin resmî dili olarak da Kumuk Türkçesi kabul edildi (SB. Soyuz Obyedinennih Gortsev Severnogo Kavkaza i Dagestana (1917-1918 gg.). Gorskaya Respublika (1918-1920 gg.) 1994: 23-53). Bu cumhuriyetin Sovyetler tarafından 1921 yılında ortadan kaldırılmasının ardından kurulan Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak yine Kumuk Türkçesi kabul edilmiştir.

SSCB DÖNEMİNDEKİ ETKENLER

Kumukçanın Yerini Kesin Olarak Rusçanın Alması

Bir milleti veya ortak kültürü yok etmek için onun dilini bozmak veya yok etmek yeterlidir. Buna en güzel örnek günümüzde kendilerini Slav olarak kabul eden Bulgar Türkleridir. Kafkasya 1864 yılında Rus hâkimiyetine girdikten ve özellikle 1921 yılında Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni SSCB topraklarına dâhil ettikten sonra Kumuk Türkçesinin bölgedeki etkisi azaltılmış ve Kafkasya'da 1940'lardan sonra ortak dil olarak Kumukça'nın yerini kesin olarak Rusça almıştır. Günümüzde Kafkasya'da hala özellikle yaşlı insanlar kendi aralarında Kumukça konuşarak anlaşmaktadırlar. Rusya'da 2002 yılında yapılan nüfus sayımında Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde Kumukların haricinde 15,3 bin Avar, 11,6 bin Dargin, 7,2 bin Çeçen, 1,4 bin Nogay, toplamda 38 bin kişi iyi derecede Kumuk Türkçesi bildiğini söylemiştir (İtogi 2004: 125-129). Ayrıca eserlerini SSCB Döneminde Kumuk Türkçesiyle yazmış ve günümüzde hala yazan Avar (Magomedamin Akimov, Magomed Zakaryaev, Basir Muhadcirov), Lezgi (Arip Guseynov), Lak (Şahmardan Albulayev) ve diğer halklardan birçok önemli yazar ve şairler vardır.

Kafkas halkları için ortak dil Kumukça bu süreçte yerini bugün hala bu halklar için yabancı bir dilden öteye geçememiş Rusçaya bırakmıştır. Rusça argo kelimelerin sıklıkla kullanıldığı kaba bir dildir. Rusya'nın farklı bölgelerine yapmış olduğum seyahatler esnasın-

da gözlemlediğim Tatarlar, Tıvalılar, Çuvaşlar, Kafkas halkları ve diğer milletler duygu ve hislerini anlatırken genelde ana dillerinde konuşurken; sinirlendiklerinde, kaba bir şey söylemek istediklerinde veya sarhoşken ise otomatik olarak Rusçaya geçmektedirler. Uzun yıllar Rusya coğrafyasında yaşayan biri olarak, ben de bile aynı durum hâsıl oldu.

Ama Kafkas halkları kendi aralarında gelenek, görenek, kültür ve din gibi konularda konuştuklarında, his ve duygularını ifade etmek istediklerinde kendileri için yabancı bir dil olan ve bozuk bir şekilde konuştukları Rusça ile bunları aktaramadıklarından anlaşmakta zorlanmaktadırlar. Dilde bozukluk olduğundan, söylenen şey, söylenmek isteneni anlattırmamakta, söylenen istenen anlamı yansıtmadığından, yapılması gerekenler yapılamamakta toplumda adalet ve düzen bozulmaktadır. Bundan dolayı Kafkasya'nın genelinde, ama özellikle 30 farklı milletin yaşadığı Dağıstan Özerk Cumhuriyetinde tam bir kargaşa hemen göze çarpmaktadır. Diğer taraftan bir Kafkasyalının en iyi arkadaşı ortak kültür sayesinde yine bir Kafkasyalıdır.

SSCB Dönemi Etnik Ayrım Politikası ve Sürgünler

Özellikle SSCB döneminde bu halklar, aralarına yapay sınırlar çizilerek etnik açıdan bölünmüş, farklı cumhuriyetler içerisine dâhil edilmiş, daha sonra da hepsinin ayrı millî kimliklere sahip olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Örneğin, Karaçay-Malkar Türkleri Kafkasya'nın en eski halklarından. Kafkasya Sovyet hâkimiyetine girdikten sonra, 1921 yılında Kafkasya'da “*Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti*” ve “*Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti*” adlarıyla iki özerk cumhuriyet oluşturuldu. Öncelikle “*Dağlı Sovyet Özerk Cumhuriyeti*” içerisinde yer alan Karaçay-Malkar Türkleri, daha sonra bölgede uygulanan böl-yönet politikasına uygun olarak Dağlı Özerk Sovyet Cumhuriyeti 1922 Ocak ayında bölünmüştür. Bu bölünme Karaçay-Balkar ve Kabardey-Çerkez olarak yapılması gerekirken, Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi ve Kabardin-Balkar Özerk Bölgesi olarak yapılmıştır. Daha sonraki dönemde Karaçay-Malkar Türkleri Almanlarla işbirliği yaptıkları suçlamasıyla Çeçen ve İnguşlarla birlikte 1944'te Orta Asya'ya sürüldüler ancak 1957'de anavatanlarına geri döndüler. Tahminlere göre bu sürgün sırasında bu halklar nüfusunun yarıya yakını kaybetmiştir.

Adıgey Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Adıgeylerle, Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Çerkezler tek bir millet olarak beraber yaşıyorlarken, onlara “Siz Adıgey, Siz ise Çerkezsiniz” diye iki ayrı etnik kimlik verilmiş ve farklı cumhuriyetler içine dâhil edilmiş yine bölünmüşlerdir.

Bölge halklarını işbirliğine ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermeye yöneltecek biçimde değil, uyuşmazlığa götüren yapay sınırlar, çıkartılan suni sorunlar ve merkezin kontrolünü kolaylaştıracak zoraki bölünmeden dolayı daha 1918 yılında tek bir devlet çatısı altında birleşen bu halklar arasında, günümüzde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar Karaçaylar ile Çerkezler, Kaberdeyler ile Balkarlar (Malkarlar), Osetinler ile İnguşlar, Çeçenler ile Dağıstanlılar, Dağıstan içinde Kumuklar ile Avarlar ve Laklar, yine bölünerek yarısı Dağıstan'da, diğer yarısı ise Azerbaycan'ın Rusya sınırında yaşayan Lezgiler ile Azeriler arasında özellikle hissedilmektedir.

GÜNÜMÜZDE SORUNLARI TETİKLEYEN ETKENLER

Rusya'nın Federal Bir Yapıdan Merkezîyetçi Bir Yapıya Yönelmesi

Kafkas halklarının çoğunluğu hiçbir zaman Rus hâkimiyetini kabul etmedi ve fırsat buldukları her zaman ayaklandılar. Bunun en son örneği 1990'lı yıllarda Çeçenlerin Rusya'ya karşı yürütmüş olduğu bağımsızlık mücadelesidir.

Yalnız, 1990'lı yıllarda Çeçen-Rus sorunu yaşanırken, 2000'li yıllarda atılan siyasi adımlar yüzünden sorunlar daha da büyümüş ve bütün Kafkasya'ya yayılmıştır. Rusya'nın federal bir yapıdan merkezîyetçi bir yapıya yönelmesi Kafkasya'daki ortamı germiş ve sorunların büyümesine neden olmuştur. 2004 yılında kabul edilen bir kanun ile Rusya Federasyonu'nu oluşturan başta 21 özerk cumhuriyet olmak üzere 83 subyektin anayasaları merkez anayasaya uydurulmuş, kısıtlanmış ve merkez iyice güçlendirilmiştir. (Prezident Rossii, 2010). Bu kanunla valilerin seçimle göreve gelmeleri kaldırılıp, Kremlin tarafından atanması Dağıstan, Karay-Çerkes, Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyetleri başta olmak üzere bölgenin bütününde çok hassas olan etnik güç dengesini bozmuştur. Biriken tarihî sorunlara %40'lara varan işsizlik eklenince bölgede terör eylemleri ve bürokratlara yönelik suikast olayları yaygınlık kazanmıştır. Bugün Kuzey Kafkasya'da sakin bir cumhuriyet kalmamıştır. Bu gelişmeler karşısında Çeçenistan bile diğerlerine göre oldukça sakin sayılabilir. Özellikle Dağıstan, eski istikrarlı yapısını büsbütün yitirmiştir. Oysa vaktiyle bu istikrarı yanı başındaki Çeçenistan savaşı bile bozamamıştı.

Rusya İçişleri Bakanlığının verilerine göre, Rusya'da 2009 yılında sadece Kuzey Kafkasya'da 654 terör eylemi gerçekleştirilmiştir. 31 Mart 2010'da Dağıstan'ın Kizlyar şehrinde-

ki terör eyleminde çoğunluğu polislerden oluşan 12 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu tür eylemler bölgede alışılmış bir hal almıştır.

Rusya askerî yapılaşmaya uygun olarak 2000 yılında 7 federal bölgeye bölünmüştü. 19 Ocak 2010'da ise Kuzey Kafkasya'daki sorunların çözümü için ülkedeki federal bölge sayısı 8'e çıkartılmış, Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkez, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyetleri ve Stavropol Kray'ın içinde yer aldığı Kuzey Kafkasya Federal bölgesi kurulmuştur (bk. Şekil 1). Rusya'nın Sibiryaya Federal bölgesinde bulunan Krasnoyarsk Kray'ı eski valisi bölgeyi tanımayan Aleksandır Hloponin Kuzey Kafkasya Federal Bölgesinin valisi olarak atanmıştır.

Kafkasya'da cereyan eden gelişmelere bölgenin şartlarını göz önünde bulundurmadan Moskova'da yaşayan bir Rus'un gözüyle bakıp, çözümler üretmek Çarlık Döneminden kalma bir gelenektir. Moskova Kafkas halkları için kendisini "Mesihçi/Kurtarıcı" olarak görmektedir. Korkunç İvan döneminde kendini üçüncü Roma ilan eden Rusya bölgeye bir Mesih ve kurtarıcı edasıyla gelmiş ve başka din, dil ve kültürden insanların oluşturduğu buradaki halklara kendi normlarını dayatmaya kalkmıştır. 21 Mayıs 1864 Kafkasya'yı tamamen ele geçiren Rusya bu tarihsel hatayı tarih boyunca tekrarlamıştır. Bölgede 150 yılı geçen varlığına rağmen Rusya bu Mesihçi anlayış yüzünden kendisini bölge insanına kabul ettirememiştir. Bölge insanının inancı ve kültür değerleri her dönemde yok sayılmıştır. Sonuçta burada yaşayan insanlar Rusya'yı kendi devletleri olarak görmekte zorlanmaktadırlar.

Milliyetçilik Akımları

Ruslar günümüzde bir taraftan toprak olarak tüm Kafkasya'yı kucaklamaya hazırlanırken diğer taraftan açık bir şekilde Kafkas halklarını şehirlerinde görmekten, aynı binada yaşamaktan, aynı okulda eğitim almaktan, aynı metroda ve otobüste gitmekten ciddi rahatsızlık duymaktadırlar. Rusya'da Kafkasyalıların yaşaması 1930 Almanya'sında yaşayan Yahudiler ile 1950 Amerika'sında yaşayan zenciler kadar zor hale gelmeye başlamıştır. Politikacılar Kafkasyalıları için yeni sürgün senaryoları ortaya atmakta, internet sayfalarının yorum kısımlarını takip ettiğimizde halk da bunu desteklemektedir. Basında sarı sayfalarda ilanlar bölümünde "Kiralık ev sadece Slavlara" veya "Kiralık ev Kafkas yüzünlere hariç" şeklinde ilanlar verilmekte ve yayınlanmaktadır. İşin üzücü tarafı bu tür ilanların çok uluslu bir federal ülkede normal karşılanması ve bu tür sorunların çözülmesi yönünde tedbirler alınmasıdır. Bu ırkçı genelleme anlayışı, Kafkas milletler arasında birlikteliği daha da pekiştirirken, bu milletleri Ruslardan uzaklaştırmış ve bir birlerine nefret eder duruma getirmiştir. Yani Rusya "Kafkasları istiyorum", ama "Kafkasyalıları istemiyorum" gibi tuhaf ve kendisi için kötü sonuçlar doğuracak bir politika yürütebilmektedir (Arslan, 2010: 78-80).

SONUÇ

Rusya resmî tarihinde Kafkas halklarının yaşamış olduğu trajedi ve zoraki göçler ile alakalı bir tane kelime yer almıyor diyebiliriz. Rusya siyasi mirasçısı olduğu geçmiş Rus yönetimlerinin Kafkas halklarına karşı işlediği suçların sorumluluğunu üstlenerek, bu politikaların açtığı yaraların kapatılması için çalışması gerekirken, Rusya Duma'sı (meclisi) sözde

Ermeni soykırımını kabul etmiştir. Ayrıca, Ermenistan'ı ve kendi içinde yaşayan Ermeni diasporasını da kullanarak sözde Ermeni soykırımını devamlı gündemde tutmakta, olmuş-bitmiş bir olay gibi resmî tarih olarak eğitim sisteminde öğretmektedir. Bu alanda çok sayıda kitap ve makale yazılmaktadır. Böylelikle, Türkiye'yi uluslararası arenada yıpratmaya ve zayıflatmaya çalışmaktadır. Rusya'da Türk olduğunuzu söylediğinizde size ilk söylenen sözde Ermeni soykırımı meselesinin hatırlatılmasıdır. Kafkasya'da yaşanan olaylar ise sanki hiç olmamış gibi örtbas edilmektedir. Türkiye'deyse Kafkaslarda yaşanan bu olaylar bilinmemekte, bu konuda yeterince çalışmalar yapılmamakta ve basın yayın organlarında yeterince yer almamaktadır. Bu alanlarda fazla uzmanın bulunmaması ve Türkiye'nin meseleye hâkim diplomatlar yetiştirememesinden dolayı, Türkiye haklı olduğu birçok konuyu maalesef masa başında kaybetmektedir.

Rusya'da 2014 yılında Kış Olimpiyatlarının yapılacağı Soçi şehri, Çerkezlerin o dönemdeki en önemli yerleşim birimlerinden biridir. Çerkezler (Adıgeler) 1,5 milyondan fazla Kafkasyalının bu bölgede hayatını kaybettiğini, atalarının bu topraklarda yattığını dile getirip, olimpiyatların Soçi şehrinde yapılmasına karşı çıkmaktalar. Rusların Kafkasya Savaşı'nda en son ele geçirdikleri ve savaşın sonunu tayin eden yer, Adıge milletinden Ubihların yaşadığı Ahçıpsu yöresindeki Gubaada (Kbaada) bugün "Kranaya Polyana" diye adlandırılan olimpiyatların yapılacağı yerdir (Bolşaya İstoriçeskaya Ensiklopediya 2006: 421). 21 Mayıs 1864 günü burada Çar'ın Kafkasya genel valisinin de katıldığı bir törenle Kafkasya'nın fethi ve "Kafkas Savaşı'nın" sonu kutlandı (Esadze, 1993: 102-104).

Çerkezler Kafkasya Savaşı'nın bittiği 21 Mayıs 1864 tarihini Çerkez soykırımı olarak tanınması için uluslararası alanda bazı girişimlerde bulunmaktadır. En son 2010 yılında bu konuyla alakalı Gürcistan'da bir konferans düzenlenmiş ve Gürcistan parlamentosu konuyu ele almıştır. Kafkasyalıların uğradıkları muamele uluslararası literatürde hala doğru bir şekilde isimlendirilmemiş, sürekli görmezlikten gelinmiştir. Kafkas halklarının geçmişte uğradıkları ve hala muhatap tutuldukları musibetin uluslararası hukuktaki adı "soykırım" ve "insanlığa karşı işlenmiş suç"tur. Türkiye'nin de kendi topraklarında yaşayan ve bizlerin hepsine Çerkez diye hitap ettiğimiz Kafkas diasporasını destekleyip, Kafkasya'da yapılmış olan soykırımın uluslararası arenada tartışılması, 1864 olaylarının soykırım olarak eğitim sisteminde okutması ve mecliste kabul etmesi, Türkiye'yi bölgede güçlendirecektir. Bu durum Yukarı Karabağ ve sözde Ermeni soykırımı sorunlarının çözümünün anahtarını elinde bulunduran Moskova'yı uluslararası arenada zayıflatacak ve bölgedeki birçok sorununda çözümüne katkıda bulunacaktır.

Bir Kumuk Atasözü der ki *Abzar Algınça, honşu al* (Ev alma, komşu al). Kafkas halkları bu ve bunun gibi birçok Türk Kumuk atasözünü benimsemiş, etnik ve sosyo-kültürel yönden yüzlerce yıllık bir süreç sonunda karışıp bütünleşerek, bugün akraba milliyetler haline gelmişlerdir. Kafkas halklarının yaşadığı sorun, bazılarının iddia ettiği gibi Müslüman-Hıristiyan veya Müslüman-Müslüman çatışması değildir; buradaki çatışma kültürel kimliğin tanınması, korunması ve kendi kültürü ile yaşamak isteyen halk ile buna mani olan devlet çatışmasıdır.

Ruslar ile Kafkas halkları arasında 1763 yılında başlamış olan savaş, aslında hala bitmiş değildir. Kafkas halkları, Rusya'nın tarihte Kafkas halklarına karşı yapmış olduğu hatalardan

dolayı özür dilemesi ve tarihiyle hesaplaşmasını istemektedir. Çoğunluğu Türkiye’de olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde dağınık bir şekilde yaşayan Kafkas halklarının anayurtlarıyla bütünleşmelerinin önündeki bütün hukuki ve fiili engellerin kaldırılması, Rusya’ya geri dönmelerini kolaylaştıracak önlemlerin alınması ve anavatanlarına yerleştirilmelerin sağlanması, vatanlarına dönüşün teşvik ve finanse edilmesi, sorunların çözümünde ve bu savaşın kesin olarak bitmesinde etkili olacaktır.

Kafkas halklarının yaşadığı bölgelerde yüzyıllarca bu halkların aynı çatı altında barış içinde yaşamasını sağlayan Kumukçanın, önümüzdeki dönemde yeniden hiç değilse Rusçanın yanında ortak dil olarak kullanılması ve Kafkas halklarının millî varlık ve kültürlerini koruyacak ve geliştirecek ciddi tedbirlere destek verilmesi gerekmektedir. Bu durum, Kafkas halklarını birbirlerine eski dönemlerde olduğu gibi yaklaştıracaktır. Ortak Kafkas kültürünü canlandıracak ve bu halklar Rusya himayesinde olmalarına rağmen kendilerini özgür hissedebileceklerdir. Böylelikle, Kafkas halkları arasında ortaya çıkmış olan ve ayrıca Moskova’yla olan sorunlar çözülecek, Kafkas coğrafyası ve Rusya daha istikrarlı bir hal alacaktır

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet. Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Yirmi Yıl Sonra Rusya Federasyonu. Türk Dilli Halklar, Türkiye İle İlişkiler // “Rusya Federasyonu’nun Federatif Yapısı ve Demografik Dinamikleri”. Editör: Prof.Dr. Erhan Büyükkakıncı, Doç.Dr. Eyüb Bacanlı T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, AKM Yayınları. Ankara 2012.
- , “Rusya’da Demografik Sorunlar: Bu Sorunların Rusya’nın Eski SSCB Ülkeleri Üzerindeki Nüfuzuna Etkileri ve Çin Tehlikesi”, Avrasya Etüdüleri, Sayı 38 (2010/2), Ankara 2010.
- BERJE, A. P. . Viseleniye Gortsev s Kavkaza v 1858-1865 gg. // Ruskaya Starina. T.33. Kn 2. , 1888.
- Bolşaya İstoriçeskaya Ensiklopediya. Kavkaskaya Voyna 1817-1864. Red. Novikov S.V. Moskva, 2006
- Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya. 3 izd. T.17. Moskova 1974.
- BUDAYEV, N.M. . Oçerki Politıçeskoj İstorii Narodov Severnogo Kavkaza v XVI-XX vv. Nalçık 2007.
- BUGANOV, V.I. ZIRYANOV P.N. . İstoriya Rossii Konets XVII-XIX vek. Moskva 1998.
- Evliya Çelebi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. 7. Cilt. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.
- Evliya Çelebi. Kniga Puteşestviy. Zemli Severnogo Kavkaza, Povoljya i Pdonya. T.7. Moskva 1979.
- İtogi Vserrossiyskoj Perepisi Naseleniya 2002 g. T. 4. Moskva 2004.
- KALMIKOV, İ.H. Çerkesi. İstoriko-Etnografiçeskiy Oçerk. Çerkessk 1974.
- Kavkazskiy Etnografiçeskiy Sbornik, “Rol Estestvenno-Geografiçeskih Faktorov v İstorii Narodov Kavkaza”, 9. Moskva 1991.
- KLİMOV, G.A. Vvedeniye v Kavkazskoye Yazıkovedeniye. Moskva 1986.
- Kumıksiy Mir. “O Kumıkskom Yazıke”, <http://www.kumukia.ru/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=9056>, Erişim: 05.02.2013
- ÇİRĞ, A.Y. “Tehlike Hep Kuzeyden Geliyordu”, Kuzey Kafkasya KD, İstanbul 1992.
- LAJOS, Tardy. The Caucasian Peoples and their neighbours in 1404, Acta Orientalia, t. 32 (1), Budapest 1978.
- LERMANTOV, M.Y. Sobraniye Soçineniy v 4 Tomah. Tom 4.- Moskva 1962.

- LERMANTOV, M.Y. PS Stihotvoreniy v Dvuh Tomah. T.2. Stihotvoreniy i Poemi. Leningrad 1989.
- LOPATİNSKİY, L.G. Koye-što o Kumıkah i ob ih Yazike. // Sbornik Materialov dlya Opisaniya Mestnostey i Plemen Kavkaza. Vıpusk 17. Tibilisi 1893.
- MATVEYEV, V.A. . Pereseleniye Gortsev v Tursiyu: Neuçtönniye Detali Tragedii i Podlinniye İnteresi Rossii na Kavkaze // Nauçnaya Mısl Kavkaza. № 4. Moskva 1999.
- Naseleniye Abhazii. <http://www.ethno-kavkaz.narod.ru/rnabkhazia.html>, Erişim: 05.01.2013
- NOGAY, Sami. “Türk Soykırımından Bir Örnek” <http://blog.milliyet.com.tr/turk-soykirimindan-bir-ornek/Blog/?BlogNo=207265>, Erişim: 17.04.2013
- Nogaystan. Genotsid Nogayskogo Naroda, http://nogaystan.ucoz.ru/publ/rossijskaja_imperija_genocid_nogajcev/genocid_nogajskogo_naroda_chii/21-1-0-44, Erişim: 17.02.2013
- Nogaytsı. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/14798>, Erişim:15.02.2013
- Novaya Rossiyskaya Ensiklopediya. T I. Yaziki Narodov Rossii. Rossiya. Moskva 2003.
- Novaya Rossiyskaya Ensiklopediya. T VII. Kavkaskiy Hrebet. Moskva 2006.
- HENZE, Paul B.'Kafkasyada Çatışma, Geçmiş Çatışma ve Gelecek İçin Öngörüler'. <http://www.2023.gen.tr/kasim03/henze.htm>, Erişim: 05.01.2013
- OSİPOV, K.M. Aleksandr Suvorov. Moskva 1944.
- POTTO, V.L. “Kavkazskaya Voyna” Kavkazskaya Voyna v Otdelnih Oçerkah, Epizodah, Legendah i Biografiyah”, ot Drevneyşih Vremen do Ermolova.T. I, izd.2. S.Peterburg, 1899.
- POTTO, V.L. “Kavkazskaya Voyna” Kavkazskaya Voyna v Otdelnih Oçerkah, Epizodah, Legendah i Biografiyah”, Vremya Paskeviça, ili Bunt Çeçni. T V. Moskva, 2007.
- Prezident Rossii. “Kostitutsiya Rossii, Federativnoye Ustroystvo Statya 65”, <http://www.kremlin.ru/articles/ConstChapter3.shtml> 2009, Erişim: 02.02.2013
- PUŞKİN, A.S. Izbranniye Proizvedeniya v Dvuh Tomah. T 1. Moskva 1980.
- REKLU, Elize,. (1905). Çelovek İ Zemlya. O Rusko-Kavkazkoy Voyne. Tom V. Moskva 1905.
- Respublika Adıgeya. Naseleniye 2010, <http://www.adygheya.ru/info/index.shtml>, Erişim: 21.02.2013
- SB. Soyuz Obyedinennih Gortsev Severnogo Kavkaza i Dagestana (1917-1918 gg.). Gorskaya Respublika (1918-1920 gg.). Dokumenti i Materialı. (1994). Mohaçkala.
- SUVOROV, A.B. Avtobiografiya // Suvorov A.B. Dokumenti. — T.1. — Moskva 1949.
- TAVKUL, Ufuk. ‘Kafkasyada Konuşulan Türk Lehçeleri’. *Kırım Dergisi*, 15 (57), 2006
- TAVKUL, Ufuk. Kafkasya'nın Jeopolitik Konumu Rusya Açısından Çeçenistan'ın Stratejik Önemi <http://www.2023.gen.tr/kasim03/tavkul.htm>, Erişim: 05.04.2013
- TAVKUL, Ufuk. Kafkasya Gerçeği. Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- TOLSTOY, L.N. Polnoye Sobreniye Soçineniy. T. 35. Moskva 1950.
- VİNAGRADOV, V.B. (1995). Srednya Kuban Zemlyaki i Sosedi. Nogaytsı. Armavia 1995.
- VOLKOVA, N.G. Etniçeskiy Sostav Naseleniya Severnoga Kavkaza v XVII – Naçale XX Veka. Moskva 1974.
- Vserossiyskaya Perepis Naseleniya 2002 goda. “Natsionalnij Sostav Naseleniya”, 2002, http://www.perepis2002.ru/ct/html/TOM_04_01.htm, Erişim: 17.02.2013
- Vserossiyskaya Perepis Naseleniye 2010 goda. http://www.perepis-2010.ru/results_of_the_census/results-inform.php, Erişim: 20.03.2013
- Yaziki Narodov Rossii. “Kumıkskiy Yazık”, <http://www.peoples.org.ru/kumyk.html>, Erişim: 15.02.2010
- Yujnaya Osetiya – Guruziya. <http://www.presidentrso.com/republic/>, Erişim:05.01.2013